

A NYELVI TANÁCSADÓ SZOLGÁLAT POSTALÁDÁJÁBÓL

(10. rész)

Dr. Ludányi Zsófia

Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

A Nyelvtudományi Kutatóközpontban az intézmény jogelődjének alapítása óta működik nyelvi tanácsadó szolgálat, amely levélben és telefonon válaszol az érdeklődők nyelvhasználati és helyesírási kérdéseire. Rovatunkban a közönségszolgálathoz érkezett szaknyelvi helyesírási, nyelvhasználati témájú levelekből válogatunk.

Kérdés: Levélírónk két, orvosi eszközök tárolására szolgáló tárgy szabályok szerinti írásmódja iránt érdeklődött: *injekciós + tű + tartó + doboz*, illetve az *orvosi + műszer + tartó + táska*.

Válasz: A szóban forgó tárgyak nevének leírása elsőre valóban meglehetősen problémásnak tűnik, ugyanis itt olyan többszörös összetételekről van szó, amelyek előtagja bonyolultabb alakulat, és több, külön- és egybeírásra vonatkozó helyesírási szabályt kell alkalmazni. Nézzük meg, hogy melyek ezek!

A kiindulópont mindkét esetben egy minőségjelzős szerkezet, amely a szabályok szerint különírandó: *injekciós tű*, illetve *orvosi műszer*. Ha a különírt szerkezet egészéhez utótagot

kapcsolunk, akkor az akadémiai helyesírási szabályzat (AkH.¹²) 141. b) pontja értelmében az eredetileg különírt szerkezetet alkalmilag egybeírjuk, és az utótagot kötőjellel illesztjük hozzá: *injekcióstű-tartó*, *orvosiműszer-tartó*. (Az erre vonatkozó szabályt a korábbi helyesírási szabályzat mozgószabálynak nevezte. Ez az elnevezés a jelenlegi helyesírási szabályzatban ugyan nem szerepel, de célszerű továbbra is használni, mivel könnyebb megjegyezni, mint a szabálypont számát.)

Az így keletkezett, kötőjellel írandó összetételek újabb főnevek minőségjelzőivé válhatnak, és a szerkezet alaptagjában megnevezett tárgy rendeltetésére utalnak: olyan doboz, amely injekciós tűk tárolására szolgál, illetve olyan táska, amelynek rendeltetése az, hogy orvosi műszereket tároljanak benne. Az ilyen típusú – *-ó/-ő* képzős melléknévi igenévi jelzős szerkezetek, illetve összetételek – írásmódjáról az AkH.¹² 118-as pontja rendelkezik. A szabálypont kimondja, hogy ha csak alkalmi cselekvést vagy szerepet jelez az *-ó/-ő* képzős igenév, különírjuk azt a jelzett szótól, például: *sajgó térd*, *nyilalló fájdalom*. Ha viszont az elő-

tag állandó jelzővé válik, azaz a jelzett szó rendeltetésére, képességére utal, az már okot ad az egybeírásra: *emésztőenzim, érzéstelenítőszer, szopogatótabletta*.

Ugyanakkor azokban az esetekben, amikor a képességet, rendeltetést kifejező minőségjelző már önmagában összetett szó, akkor azt külön kell írni a jelzett szótól: *fájdalomcsillapító szer*. Abban az esetben is különírandó a szerkezet, ha az *-ó/-ő* képzős melléknévi igenévi jelző ugyan nem összetett, de a jelzett szó igen. Természetesen számos olyan alakulat is létezik, ahol a minőségjelző és a jelzett szó is összetétel, ezeknek is a különírás a szabályok szerinti írásmódja.

Mi a helyzet akkor, ha a minőségjelző olyan összetett szó, amely valamilyen okból – például egy korábban alkalmazott mozgószabály miatt – már önmagában kötőjellel írandó? Mivel az ilyen típusú alakulatok is ugyanúgy összetételek (a kötőjeles írásmód is egybeírásnak számít!), ezért a kötőjellel írt minőségjelzőket is különírjuk a jelzett szótól – abban az esetben is, ha ezek állandó jelzők, és a jelzett szóban megnevezett tárgyak rendeltetésére, funkciójára utalnak. A szabályok szerinti írásmód tehát: *injekcióstű-tartó doboz, orvosműszer-tartó táska*.

Kérdés: Egy másik – orvos – levélírónk nem helyesírási, hanem nyelvhasználati kérdésben fordult a nyelvi tanácsadó szolgálathoz. Ahogy levelében részletesen kifejtette, a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos napi hírekben figyelt fel arra a gyakori fordulatra, hogy „... számú beteget **ápolnak** kórházban”. Levélírónk szerint a betegeket elsősorban *kezelik* a kórházban (ezért kerülnek oda), az *ápolást* másodlagos (bár természetesen fontos), a kezelést kiegészítő tevékenységnek tartja. Véleménye szerint az ápoláshoz (táplálás, mosdatás, tisztába tévés stb.) nem szükséges kórházba kerülnie az embernek (hiszen ápolni otthon, illetve idősek otthonában is lehet). A kórházi felvételt az indokolja, hogy a betegnek kórházi *kezelésre* van szüksége (pl. gyógyszeres kezelés, infúziós kezelés, gépi lélegeztetés stb.). Levélírónk azzal

kapcsolatban kérte a nyelvi közönségszolgálat állásfoglalását, vajon helyes-e az, ha a betegek kórházi *ápolásáról* beszélnek a hírekben a pandémia kapcsán.

Válasz: Levélírónk kérdése jól rámutatott arra, hogy a szavak jelentéstartalma mennyire összetett: sok esetben eltérhet egymástól a köznyelvi és a szakmai nyelvhasználat is. Ilyen különbségről van szó az *ápol* köznyelvi és szaknyelvi használatában is. Az *ápol* 'gyógykezelést alkalmaz' jelentésben a szaknyelvi regiszterben szokatlan, sőt pontatlan, ahogy a levélíró – mint orvos szakember – határozottan különbséget is tesz az *ápol(ás)* és a *kezel(és)* tevékenységek között. Okfejtése – az orvos nézőpontjából – világos és logikus, így tehát igazat is adhatunk neki.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a nyelv, a mindennapi, szokásos nyelvhasználat nem ilyen logikus. Általában a szakszavakkal, terminusokkal – vagyis a fogalmak nyelvi jelölőivel – kapcsolatban az szokott lenni az elvárás, hogy lehetőleg egyetlen, konkrét jelentésük legyen, és ez az esetek egy részében így is van. Ugyanakkor a teljes egyértelműség – hogy egy fogalmat egyetlen terminus jelöl, egy terminus pedig csakis egy fogalomhoz kapcsolódik – a szaknyelvekben sem valósul meg maradéktalanul, hiszen ott is vannak rokon értelmű terminusok (szinonímia), illetve többjelentésű szakszavak (poliszémia) (Fóris 2006).

Nézzük meg, mit írnak a kérdéses szavakról általános (köznyelvi) szótáraink. A *Magyar értelmező kéziszótár* 2. kiadása (ÉKsz.²) az *ápol* alapjelentését a következőképpen adja meg: 'beteg v. magatehetetlen embert, állatot gyógyuláshoz segítve gondoz, ellát'. Legújabb értelmező szótárunk, a Nyelvtudományi Kutatóközpontban folyamatosan készülő átfogó többkötetes munka, *A magyar nyelv nagyszótára* (Nszrt.) pedig az előzőhöz hasonló alapjelentés mellett megad egy szűkebb jelentést is: '(sebet, sérülést stb.) ellát, kezel'. Ebben a jelentésben használatos az *ápol* szó az alábbi szépirodalmi példákban: *Nyugodj, hogy ápol-*

jam sebes fejed (Ney Ferenc), *friss sebeit ápolja* (Krasznahorkai László: Sátántangó).

Ha megnézzük az *ápol* szó eredetét az etimológiai szótárban (TESz.), láthatjuk, hogy szókincsünknek igen régi, ismeretlen eredetű eleme, melynek eredeti formája az *apol* volt. Ezt csak a 18. században kezdte felváltani a mai *ápol* forma. Az *apol* eredeti jelentése 'csókol' volt. A 'csókol' > 'dédelget' > '(szeretettel) gondoz' jelentésváltozás a gyakorító képzős *apolgat* esetében történt meg először, majd áterjedt az alapszóra is. Ez az alapvetően pozitív jelentéstartalom máig megfigyelhető az *ápol* szavunkban, s elképzelhető az is, hogy a beszélők emiatt „szebbnek”, „finomabbnak” érzik, mint a *kezel*-t, s ezért részesítik előnyben a használatát – a járvánnyal kapcsolatos napi hírekben is.

Összefoglalva tehát: az orvosi szaknyelvben az *ápol* jelentése szűkebb, és egyértelműen elkülönül a *kezel* jelentésétől, ám a köznyelvben az *ápol* igének jóval tágabb a jelentése. A köznyelvben ha egy beteget ápolnak, az magában foglalhatja az orvosi kezeléseket is; sőt – visszatérve orvos kérdezőnk levelére – ha a beteget kórházban ápolják, akkor magától értődő, hogy magában foglalja. Természetesen egy orvos olvasóknak szánt szakszövegben fontos ügyelni a szakszavak adekvát, pontos használatára, de egy hétköznapi közlés-

helyzetben teljesen természetesek az ehhez hasonló „pontatlanságok”. Mint ahogy például a rovarok *csípéséről* szoktunk beszélni – holott valójában *szúrásról* van szó. És ha a *súlyunkról* érdeklődik valaki, azt sem *newtonban* szoktuk megadni. Mivel ez a hagyomány, a nyelvszokás, arról pedig régóta tudvalevő, hogy „nagy úr, igen nagy úr”.

A nyelvi közönségszolgálat továbbra is várja – orvosi nyelvi, helyesírási témában is – a megkereséseket a tanacs@nytud.hu e-mail-címen, valamint kedden és csütörtökön 10-től 14 óráig a 06-30/136-1464 és 06-30/136-1461 telefonszámokon. ■

IRODALOM

1. AkH.12 = Magyar Tudományos Akadémia 2015. A magyar helyesírás szabályai. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
2. ÉKsz.2 = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest.
3. Fóris Ágota 2006. A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. Magyar Tudomány 6: 737–745.
4. NSzt. = Ittész Nóra (főszerk.) 2006–2018. A magyar nyelv nagyszótára I–VII. Akadémiai Kiadó. Budapest. Online keresőfelület: <http://nagyszotar.nytud.hu> (2021. 11. 10.)
5. TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1976. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3. Akadémiai Kiadó. Budapest.